

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022

LXIV. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Hitelviszonyok Magyarországon
a kései rendiség idején, 1700–1848

Danyi Pál, Hites Sándor, Kovács Krisztián, Kurucz György,
Szijártó M. István és Szilágyi Adrienn tanulmányai

Ribi András

A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek

Ordasi Ágnes

Elszámolt milliók vagy túlhajszott centralizáció?

Váradai Natália

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

Horváth Gergely Krisztián

A magyar típusú jelenkortörténet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztője
SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 4. szám

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

Szijaártó M. István Bevezető megjegyzések 641

Danyi Pál A konvenciók pénzrendszer bevezetése
a 18. század közepén és ennek jelentősége 649

Kovács Krisztián „Bizonyos és eltávozhatatlan szükségéinkről
viseltetvén”. 17–19. századi zálogszerződések a Rádayak
levelestárából 673

Kurucz György Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek
Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18–19. század fordulóján 689

Hites Sándor A *Hitel* fikciós példázatai. Két elbeszélés
az 1830-as évekből 709

Szilágyi Adrienn Adósok és hitelezők. A Károlyi család közös kasszája
a 19. századi kimutatásokban 725

TANULMÁNYOK

Ribi András A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek
a kezdetektől 1435-ig 745

Ordasi Ágnes Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció,
avagy miért mondott le az a bizonyos másik Batthyány Lajos? 767

Váradi Natália Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai
magyarság 1944 utáni nemzeti újraszerveződése 785

VITA

Horváth Gergely Krisztián A magyar típusú jelenkortörténet
– a vidéktörténet szemszögéből 805

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848
Introductory Remarks

Why did the rulers of the Habsburg Monarchy take no major loans in Hungary to finance their military expenditure? Should the reason be looked for in the absence of considerable capital there, or rather in the fact that those in possession of enough capital to invest chose to favour private creditors? Previous research has proved that the latter were predominantly great landowners, and the loans went to other great landowners. It seems that in the eighteenth century it was those with capital who searched for safe possibilities to invest their assets, as a kind of savings bank, instead of debtors knocking on the doors of creditors for loans. A key question of Hungarian economic history is how and why this situation turned into its opposite, the scarcity of credit.

Keywords: fiscal–military state, credit, state debt, private credit, abundance and scarcity of credit

A hitel kérdése a 18. század pénzügyi–katonai államaiban a kései rendiség korának több szempontból is kulcsfontosságú problémája, így ennek történelmi vizsgálatát sem lehet a kevesek által művelt gazdaságtörténet periferikus területének tartani.¹ Ami a Habsburg Monarchiát illeti, Mária Terézia birodalmának pénzügyeit áttekintő klasszikus monográfiájában Peter Dickson leszögezi, hogy a 17. század végétől a 18. század végéig a Habsburgok rendre külső forrásokra szorultak a belső tőkeképződés gyengesége és a háborúk során felmerülő pénzigények közötti tartós ellentmondás miatt. A kortársak szerint a hétéves háború végén az állami hitelek negyede volt külföldiek kezén. 1739 végén a 45,3 millió forintos államadósság 56%-át tették ki a külföldi kölcsönök. Ehhez járult még a Wiener Stadt-Banco felé fennálló 53,8 millió forintos tartozás, amelynek körülbelül ötöde, azaz a teljes államadósság nagyjából 36%-a volt külföldi kézen, azaz még a belső hitelfelvétel jelentős része is külföldi magánszemélyekhez volt köthető.²

Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténelmi Tanszék.

- 1 Ezúton szeretném megköszönni Somorjai Szabolcs fontos megjegyzéseit, amelyeket a szöveg korábbi változatához fűzött.
- 2 P[eter] G. M. Dickson: *Finance and Government under Maria Theresia, 1740–1780*. I–II. Oxford, 1987. II. (Finance and Credit) 272., 275.

A belső hitelforrásokat tekintve William Godsey nemrég kimutatta, hogy a hosszú 18. században Alsó-Ausztriában a rendek milyen fontos szerepet játszottak a Habsburgok pénzügyi-katonai államának finanszírozásában. Az osztrák örökösödési háború vége és a hétéves háború vége között az alsó-ausztriai rendek hitelállománya több mint hatszorosára emelkedett.³ A korban a rendek hitelképessége stabil volt, és az uralkodóknál sokkal megbízhatóbb adósnak tekintették őket, amint ezt egy 17. századi példa is jól illusztrálja. 1655-ben Holland tartomány rendjei úgy döntöttek, hogy a kamatláb nem lehet magasabb 4%-nál. Ekkoriban az angol király nem kevesebb mint 10%, a francia pedig egyenesen 15% kamatot volt kénytelen fizetni a felvett hitelek után – alacsonyabb kamatra nem kaptak ugyanis kölcsönt. 6%-os kamatszinten majd csak 1665-ben tudott az angol uralkodó hitelt felvenni – már parlamenti jóváhagyással. Minthogy pedig 1688 után az angol állam pénzügyei az alsóház ellenőrzése alá kerültek, és egyes állami bevételeket bizonyos konkrét hitelek kifizetésére rezerváltak, a befektetők bizalma állandósult.⁴

Azt látjuk tehát, hogy ebben a helyzetben kézenfekvő volt a nagyobb hitelképességű, az adó beszédését is felügyelő rendi képviseleti testületeken keresztül hitelt felvenni. Bár előfordult, hogy Mária Terézia magyarországi jövedelmeire vett fel hitelt – 1740 és 1753 között általában a kamarai jövedelmekre, 1747-ben további biztosítékok mellett a magyar és szlávón sójövedelmekre vagy alsó-magyarországi (feltehetőleg: bánya-) jövedelmeire is egy összesen több mint 18 milliós hitel részeként, illetve 1760-ban az Osztrák–Németalföldön 3 333 333 forintot csak a magyar harmincadjövedelmekre (4% kamattal)⁵ –, és noha voltak erre törekvések a hétéves háború idején, Magyarország nevében végül nem vett fel az udvar hiteleket.⁶ A Magyar Kamarán, később az önálló Hitelfőpénztáron keresztül történt hitelfelvételek csupán a töredékét jelentették a Habsburg Monarchia összes kölcsönének: a kamarai adósság az osztrák örökösödési háború végén Herzog József szerint mindössze 3 millió, a hétéves háború végén 11,5 millió forint volt⁷ – akkor, amikor a birodalom államadóssága nem kevesebb mint 285 millió forintra rúgott (és ebből a magyar kamarai jövedelmekre csak 8–10 millió volt betáblázva) – írja Nagy István.⁸

3 William D. Godsey: *The Sinews of Habsburg Power. Lower Austria in a Fiscal-Military State, 1650–1820*. Oxford, 2018. 244. A hétéves háború időszakában, 1760 és 1763 között jelentős összeget vettek fel Genovában az alsó-ausztriai rendek és Stájerország rendjei, de rajtuk kívül a stájer klérus általában és a bencések külön is, valamint a felső- és alsó-ausztriai katolikus egyház és a csehországi jezsuita rend is. (Dickson: *Finance and Government*, II. 286.)

4 Patrick K. O'Brien – Philip A. Hunt: *The Rise of the Fiscal State in England, 1485–1815*. In: *The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200–1815*. Ed. Richard Bonney. Oxford, 1999. 70–71. Idézi Wim Blockmans: *Comparing Representative Institutions. The Historiography and the Challenges*. In: *Parliamentarism in Northern and East-Central Europe in the Long Eighteenth Century. I. Representative Institutions and Political Motivation*. Ed. István M. Szijártó – Wim Blockmans – László Kontler. London – New York, 2023. 30.

5 Dickson: *Finance and Government*, II. 304–305., 308., 407. Az utóbbi hitelt azonban 10% diszkonttal kínálták, ezért 3 millió forint jött csak be, és 4,4% volt a hozam. Uo. 282.

6 Herzog József: *A magyar kincstár háborús hitelműveletei Grassalkovich kamaraelnöksége idején. Századok* 57–58 (1923–1924) 450–451.

7 Uo. 437., 452–453.

8 Nagy István: *A Magyar Kamara, 1686–1848*. Bp., 1971. (Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 3) 220–221.

A számok a szakirodalomban tehát kissé különböznek, de az arányokon ez vajmi keveset változtat. Vajon mi az oka ennek az aránytalanságnak? Talán nem volt pénz Magyarországon? 1760–1761-ben a Magyar Kamara hárommillió kölcsönt vett fel, a kamarai birtokokat ajánlva biztosítékként, de ennek túlnyomó része bécsi befizetés volt, a magyarországi hitel pedig csak 98 000 forint,⁹ alig több a teljes jegyzés 3%-ánál. Ha ehhez hozzáadjuk a magyar arisztokraták bécsi befizetéseit is, akkor sem lesz több 145 000 forintnál, azaz 4,5%-nál.¹⁰ Valamivel magasabb arányokat és abszolút számokat is ismertet a szakirodalom. Dickson szerint az 1747-ben a kamarai jövedelmek terhére döntően magánosoktól felvett hitel folyósítói között jelentős számban találunk magyarokat: a 2 096 300 forint bő 10%-át ők biztosították.¹¹ Mindebből könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy Magyarországon nem képződött elég tőke, amelyet az államadósság finanszírozásába be lehetett volna csatornázni. Vagy esetleg mégis volt, csak nem Mária Teréziának nyíltak meg az erszények?

Bakács István hat arisztokrata család hitelügyleteire kiterjedő vizsgálata szerint Magyarországon a földbirtokosok inkább kaptak hitelt, mint az állam.¹² Tóth Tibor az 1756 és 1812 közötti Somogy megyei betáblázások vizsgálatából szintén arra jutott, hogy a hitelek többsége arisztokratákhoz, illetve néhány fontos köznemesi családnak került: csak ők tudtak bekapcsolódni a konjunktúrába. (A vármegyét is vezető köznemesi családok csoportja ugyanakkor a legnagyobb nettó hitelező is volt.)¹³ Talán arról lenne akkor szó, hogy mégis volt tőkeképződés Magyarországon, csak éppen a pénzt nem voltak hajlandók az érintettek az állam szükségleteire átengedni, mert magánosoknál nagyobb biztonságban érezték a kihelyezéseiket?

Vagy esetleg az állam által ajánlott kamat szintjével volt gond? Amikor a ténylegesen 1774-től működő Hitelfőpénztár átvette az államadósság kezelését, akkor a jezsuita vagyoni bevonásával sikerült 4%-ra konvertálni az adósságokat.¹⁴ A magánügyfelek pénzének azonban a felét sem tudták 5-ről 4%-ra konvertálni, és jellemző módon a Helytartótanács még arra is engedélyt kapott Mária Teréziától, hogy a Tanulmányi Alap tőkéjét is privát adósoknál helyezze el 5% kamatra, ne pedig a Hitelfőpénztárban 4%-ra.¹⁵ Vagyis a 18. század második felében a magyar uralkodó nem fizetett 10–15%-ot az általa felvett hitelek után, mint a korábban említett 17. századi elődei, hanem megpróbált a piaci kamatoknál

⁹ Herzog: A magyar kincstár háborús hitelműveletei, 447.

¹⁰ Bakács István: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században*. Bp., 1965. 100.

¹¹ Peter Dickson táblázata csak a 10 000 forint feletti összeget hitelezőket foglalja magában. A 69 nevet tartalmazó névsorban találjuk Bánffy Dénes grófot 10 000, Batthyány Károly grófot 20 000, Borbély Mihályt 12 000, Erdődy György és Esterházy József grófot 16–16 000, Grassalkovich Antal grófot 15 000, Harruckern Ferencet 20 000, Illésházy József és Koháry András (?) grófot 10–10 000, Mattyasovszky Józsefet 72 800, Nádasdy Lipót és Pálffy János grófot 10–10 000 forintos hitel folyósítójaként. (Dickson: *Finance and Government*, II. 421.)

¹² Bakács: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei*, 5.

¹³ Tóth Tibor: *Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéséhez Somogyban, 1756–1812*. Bp., 1979. (Történeti Statisztikai Füzetek 2) 47–52.

¹⁴ Herzog József: A m. kir. hitelfőpénztár megszervezése és működése Mária Terézia korában. *Századok* 59–60 (1925–1926) 167–168.

¹⁵ Uo. 270–278. A korábbi, törvényben is rögzített 6%-os kamatláb a 18. század közepén csökkent 5%-ra. Bakács: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei*, 104.

is kevesebbet fizetni – ami nyilván csak akkor ment, amikor nem tiszta piaci viszonyokkal volt dolga, hanem olyan szereplőkkel, akikre nyomást tudott gyakorolni. Ez persze nem sikerült akkor, amikor kitört az éppen soron következő háború, és hirtelen a sokszorosára ugrott az állam finanszírozási igénye.

Alsó-Ausztria rendjei a szűk értelemben vett Csehország rendjeit több millióval megelőzve a monarchia második számú hitelezőjét jelentették, mondja Godsey az 1650 és 1820 közötti időszakról – mert az első helyen a Wiener Stadt-Banco állt,¹⁶ amely 1730-ra 62 millió, 1749-re 54 millió forint tőkét gyűjtött össze.¹⁷ A bank működése ugyan kiterjedt az osztrák tartományok egészére, de maga Bécs városa is fontos hitelezője volt Mária Teréziának 1740 és 1763 között (később már kevésbé).¹⁸

Talán Magyarországon is inkább a városokban lehetett összegyűjteni a tőkét? Amikor a hétéves háború idején magyar magánosok (és egyházi intézmények) összesen 850 000 forint kölcsönt adtak, a városok négy részletben közel másfél millió forintot fizettek – vagyis jóval többet, közel kétszer annyit.¹⁹ Dickson a négy évben folyósított öt magyar városi kölcsönt (1758, 1760, 1762, 1778) összességében jelentősnek tartja.²⁰ Itt azonban inkább arról van szó, hogy az uralkodó a városaira sokkal erősebb nyomást tudott helyezni, mint a földbirtokos nagyurakra. 1774-ben a 4%-os konverzió kapcsán kiderül, hogy az állam magyar hitelezői között a jótékonyági és egyházi intézmények álltak az első helyen (2 453 910 forint), míg a városok és kerületek csak a másodikon (643 555 forint), valamivel megelőzve a magánosokat (627 305 forint).²¹

Valóban, Bakács elemzése is azt mutatja, hogy általában a magyarországi hitelezők körében a nagybirtokosok voltak az első helyen, 1775 körül már háromszorosan felülmúlva az egyházi kölcsönöket.²² Tehát a tőke a 18. századi Magyarországon elsősorban az agrárszektorban képződött, és egyes nagy földbirtokosok folyósítottak kölcsönöket más nagybirtokosoknak.²³ Ennek a hitelrendszernek a jellegzetességeit máig nem ismerjük behatóan.

„A XVII–XVIII. században még a pénz gyümölcsözetlenségétől való félelem tulszárnyalta [!] a kölcsönadott pénz elvesztésétől való aggodalmat” – írja Bakács István, és sok

16 Godsey: *The Sinews of Habsburg Power*, 244.

17 Bakács: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei*, 100.

18 Dickson: *Finance and Government*, II. 318.

19 Herzog: *A magyar kincstár háborús hitelműveletei*, 460–461.

20 Dickson: *Finance and Government*, II. 337.

21 Uo. 333. Ez összesen csak 3 724 770 forint, míg a teljes összeg 4,8 millió, de ez csak az 5%-os hiteleket jelenti, és nemcsak magyarokat, hanem a Magyar Kamara hitelezőit általában.

22 Bakács: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei*, 98–99. Azt is láthatjuk, hogy a magyar nagybirtokosok a külföldi tőkeforrásokra is rászorultak: példának okáért 1760 és 1773 között Genovában a Habsburg Monarchia állami hitelfelvételének több mint felét, közel 9 millió forintot vettek fel Habsburg alattvalók általában 4,5–5% kamatra. (Ők drágábban kapták a hiteleket az uralkodónál.) A 47 esetből 23 magyarokhoz kapcsolódik, akik összesen 3 777 200 forintot vettek fel. Közöttük találjuk Batthyány József kalocsai érseket, aki három részletben 683 200 forintot, valamint Erdődy Kristóf gróft, aki nem kevesebb mint 1 430 000 forintot vett fel hitelbe. (Dickson: *Finance and Government*, II. 286–297.)

23 Ezzel szemben a Habsburg Monarchiában a nem külföldi kölcsönöknek csak a felét nyújtották a nagybirtokosok, az intézmények és az egyháziak, míg a másik felét kisbefektetők folyósították. Dickson: *Finance and Government*, II. 337.

példát hoz arra, hogy a hitelezők szabályosan megsértődtek, ha valaki vissza akarta fizetni nekik a kölcsöntőkét. A nagybirtokok lényegében takarékpénztári funkciót tölthettek be, mondja.²⁴ Vajon ez megváltozott-e, és ha igen, mikor? Mikor jelentették a befektetési lehetőségek a szűk keresztmetszetet, és mikortól volt Magyarországon hitelszűke?

Mekkora volt egyáltalán a tőkeképződés Magyarországon? Bár láthatjuk a tartozások egy részét, például a betáblázások révén, ugyanakkor azt is jól tudjuk, hogy az adósságok keletkezése mögött nem mindig állt tényleges tőkemozgás, hiszen egy-egy tartozás lehet egyéb kötelezettségvállalás eredménye is: mondjuk, ide vezet a leányág kielégítése birtokosztály alkalmával, növelheti a tartozás összegét a kamatfizetés elmaradása is, de akár birtokvásárlás is – és így tovább.²⁵

Aztán hogyan értékelhetjük a zálogbirtoklást? Ennek speciális problémája külön figyelmet érdemel,²⁶ jóllehet Tóth Tibor szerint egyfelől a folyó kölcsönök voltak a meghatározók, másfelől a zálogos kölcsönök amúgy is visszaszorulóban voltak.²⁷ Az atyafiság körén túl eladni egy ősinek számító (praktikusan: nem szerzett, hanem örökölt) birtokot az ősiség ismert korlátjába ütközött: az adott birtokos nem teljes jogú tulajdonos volt, hanem csak az első a valamikori adomány jogosultjainak széles, a jövő generációkat is felölelő köréből, és a sor végén, a nemesi família magva szakadásának esetén előre lépve ott találjuk a koronát, melyre visszaháramlik az adott birtok. Az elidegenítésnek ezen korlátját a legkönnyebben talán a zálogbirtoklás révén lehetett megkerülni: a vevő nem teljes jogú birtokos lett, csak adott időre került a jószág birtokába, ez elviekben (de a gyakorlatban nem mindig) visszaszállt a zálogba adó eredeti birtokosra vagy örökösire. A földbirtok zálogba adása a hitelfelvétel egy sajátos esete volt – jóllehet a királyi adományként szerzett, az egész nemzetséget illető „ősi” birtokokat ilyenkor is az atyafiságnak kellett először felajánlani.

Ilyen és ehhez hasonló kérdések sora merül fel a kései rendiség korát, a 18. századot és a 19. század első felét jellemző hitelviszonyokkal kapcsolatban.²⁸ Ezen kérdéseknek a megvitatására vállalkozott az a műhelykonferencia, amelyre a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaságtörténeti Albizottsága és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsé-

24 Bakács: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei*, 96., 105.

25 Uo. 92–93.

26 Vö. András Vári: *Der Pfandbesitz. Ein Geflecht von Eigentum, Klientel und Verwandtschaft in Ungarn des 18. Jahrhunderts*. In: *Lesearten der Geschichte. Ländliche Ordnungen und Geschlechterverhältnisse. Festschrift für Heide Wunder zum 65. Geburtstag*. Hrsg. Jan Flemming et al. Kassel, 2004. 621–644.

27 Tóth: *Hitelezők és adósok*, 27.

28 A kérdés további, korábban nem idézett szakirodalmából lásd Bácskai Vera: *Hitelviszonyok Pesten és Budán a 19. század első felében*. *Aetas* 25 (2010) 2. sz. 19–44.; Kurucz György: *Adósság, hitel, törlesztés*. *Festetics György pénzügyi helyzete 1782–1818 között*. *Századok* 140 (2006) 539–565.; Kövér György: *Hitelkonverziók. A nagyállói Kállay-család hitelügyei a 19. század közepén*. *Aetas* 25 (2010) 5. sz. 45–75.; Somorjai Szabolcs: *Pest-Pilis-Solt vármegye adóssái és hitelezői a 18. század második és a 19. század első felében*. *Aetas* 25 (2010) 2. sz. 5–18.; Szabolcs Somorjai: *Kreditkrise im Ungarn vor den Banken? In: Krisen/Geschichten im mitteleuropäischen Kontext. Sozial- und wirtschaftsgeschichtliche Studien zum 19./20. Jahrhundert*. Hrsg. Márkus Keller – György Kövér – Csaba Sasfi. Wien, 2015. 27–53.; Somorjai Szabolcs – Szilágyi Adrienn: *A Harruckern-örökösök pénzügyi lehetőségei. Rokonsági hitelezés a 19. század első felében*. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv. 2017–2018. Hitel – bank – piac*. Szerk. Kövér György – Pogány Ágnes – Weisz Boglárka. Bp., 2018. 161–184.

sztudományi Karának fennállása 30. évfordulóját ünneplő Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszéke szervezésében 2021. december 10-én került sor Budapesten. Az itt elhangzott előadások egy részének tanulmányá átdolgozott változata jelenik most meg.²⁹

Danyi Pál tanulmánya az úgynevezett konvenciók pénzügyi rendszer létrejöttét tárgyalja az 1750-es években, minden korábbinál alaposabban körüljárva az egy márká ezüstmű 20 forint értékben vert 10 tallérra épülő monetáris rendszer jellegzetességeit, amelyben a meghatározó érmék belső értéke névértékükkel megegyezett, ezért megbízható és stabil alapját képezték a gazdasági folyamatoknak.

Kovács Krisztián tanulmánya a zálogbirtoklást hosszú időtávban tekinti át a Ráday család levéltárának adataira építve. Elemzéséből kiderül, hogy a zálogtoldalak alkalmazása révén a gyakorlatban akár a 32 éves (ősi birtoknál maximális) zálogba adási időt is meg lehetett hosszabbítani – bár amúgy elemzése megerősíti Tóth Tibor idézett somogyi adatát a zálogbirtoklás fokozatos visszaszorulásáról. Ez a forma mindenesetre lehetőséget adott a Ráday családnak arra, hogy a birtokaik centrumát Pest megye felé tolják el.

Tóth Tibortól tudjuk azt is, hogy a somogyi arisztokraták kölcsönfelvételeit elsősorban a korábbi hitelek prolongálása motiválta. A Somogy vármegyei be- és kitéblázási jegyzőkönyvek a Festetics család esetében nullszaldót mutatnak: a felvett kölcsönök összege nagyjából megegyezett a törlesztett adósságok és a kihelyezett kölcsönök összegével.³⁰ Kurucz György tanulmánya a Festetics családról a források teljes körét tekintetbe véve, illetve még két másik gazdag nyugat-magyarországi arisztokrata családdal való összehasonlításban pontosan rekonstruálja az eladósodás folyamatát, amely az 1820-as évekig nem likviditási gondok miatt haladt előre, hanem a háborús konjunktúrához kapcsolódott. Az is világosan látszik, hogy a nagybirtokok eladósodásának folyamata mindenfajta költségek nélkül is nagy lendületet vett a birtokosztályok alkalmával, amikor az örökös testvérei örökrészt részben, jórészt vagy akár teljes egészében is adósságként volt kénytelen kiadni.

Szilágyi Adrienn tanulmánya a Károlyi család közös kasszája által lebonyolított ügyletekről plasztikusan láttatja, hogy bizonyos preferált (rokonai vagy általában arisztokrata) körök számíthattak ilyen kedvezményes hitelforrásokra. Ezeket kedvezményessé nem a kamatláb tette, hanem az, hogy kamatot sokszor egyáltalán nem is fizetett az adósok jelentős része, így a névleges 5 és 6%-os kamat összegének 71–93%-ával adósok maradtak, vagyis a tényleges átlagos kamatszint 0,4 és 1,7% között volt. (Arra kell-e ebből következtetnünk, hogy a döntően főúri adósok törekedtek a kamatfizetésre, de birtokaik csak ennyit tudtak kitermelni?) De túlértékelnünk sem szabad ennek a forrásnak a jelentőségét, hiszen még Károlyi György esetében is azt látjuk, aki a közös családi birtokkormányzat vezetőjeként rendelkezett a közös kasszával, és abból a családtagoknál többet vett is ki, összesen negyedmillió forintot, hogy a különböző hitelezőinek visszafizetett kölcsönei

29 Elhangzott még Somorjai Szabolcs előadása *A hitelezés szabályozása és szabványosítása a 19. század első évtizedeiben* címmel, Halmos Károly előadása *A kései rendiség hitellelete vagy a régi hitellelet agóniájának kezdete?* címmel és Tamás Máté előadása *Papír és pénz. Zsidó kereskedők hitelezési tevékenysége a 19. századi Magyarországon* címmel.

30 Tóth: *Hitelezők és adósok*, 51., 123.

34 év alatt több mint 3,3 millió forintra rúgtak, ezeken belül pedig elenyésző, 2%-os a közös kassza hiteleinek aránya.

A tematikus blokk utolsó tanulmányában Hites Sándor két, az 1830-as években íródott novella, a didaktikus gazdaságtani széppróza két példáján a reformkori Magyarországon kívánatosnak tartott gazdasági magatartásokat és a gazdaság működését mutatja be – mindezt a hitel problematikája köré csoportosítva.

A konferencián elhangzott előadásában Halmos Károly finoman megpendített egy érdekes lehetőséget. Ha ötletét továbbgondoljuk és immár végletesen kisarkítjuk, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy talán volt egy régi típusú hitelrendszer, amelyben a hitelezők keresték annak lehetőségét, hogy úgy helyezték ki tőkéjüket, hogy az biztonságban legyen, s emellett még valamit rendszeresen fialjon is (és a lényegében takarékpénztárként működő nagybirtokok és egyéb stabil hitelfelvevők voltak az erősebb pozícióban), majd ezt felváltotta egy új típusú hitelrendszer, amelyben már az adósok keresték a tőkét, amelyet befektetni kívántak (például gazdálkodásuk fejlesztésébe). A hitelbőségből a hitel-szűke viszonyai közé való átlépést nyilván befolyásolták ugyan a tőkeképződés folyamatai, de a másik oldalon a befektetési lehetőségek lehettek egyértelműen a meghatározók: akkor, amikor a magyar agrárgazdaság értékesítési lehetőségei hirtelen megsokszorozódtak, még az ezzel párhuzamosan megnövekvő hitelkínálat is szűkössé vált, a hitel ügye pedig, mint közismert, a 19. század első felének egyik kulcsproblémája lett. Ezt a hipotézist a későbbiekben feltétlenül érdemes lenne alapkutatások sorával beható vizsgálat tárgyává tenni, miként általában véve is igaz, hogy a kései rendiség kutatását jelentősen gazdagítanák a hitelviszonyok feltárására irányuló célirányos és gondosan kontextusba helyezett kutatási eredmények. Az itt következő tanulmányok ezen irányban szeretnének lépéseket tenni.

CONTENTS

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848

István Szijártó M. <i>Introductory Remarks</i>	641
Pál Danyi <i>The Introduction of the Convention Currency Standard in the Middle of the 18th Century and its Significance</i>	649
Krisztián Kovács <i>”Urged by Certain and Unavoidable Necessities”. Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family in the Seventeenth to Nineteenth Centuries</i>	673
György Kurucz <i>Aristocratic Credit Transactions and the Mortgage Records of Tolna, Baranya Zala and Vas Counties at the Turn of the 18th and 19th Centuries</i>	689
Sándor Hites <i>Fictional Parables of István Széchenyi’s Hitel. Two Stories from the 1830s</i>	709
Adrienn Szilágyi <i>Debtors and Creditors. The Common Purse of the Károlyi Family in the 19th Registers</i>	725

STUDIES

András Ribi <i>The Places of Authentication Assisting the Palatinal Congregations from the Beginning to 1435</i>	745
Ágnes Ordasi <i>Miscounted Millions or Overdriven Centralisation? Why Did the Other Lajos Batthyány Resign?</i>	767
Natália Váradi <i>On the Fiftieth Anniversary of the 1972 Petition. The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia after 1944</i>	785

DEBATE

Gergely Krisztián Horváth <i>Hungarian Type of Contemporary History – Rural History from his Point of View</i>	805
---	-----

E számunk szerzői

Dr. Danyi Pál, kandidátus, egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék ● Hites Sándor, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK ITI, 19. századi osztály, Helikon ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, BTK TTI, Vidéktörténeti osztály ● Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára ● Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Korai-korai Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék ● Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Ribí András, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori Történeti Tanszék ● Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék ● Szilágyi Adrienn, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbetűző postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009

2 2 0 0 4